V

MOARTEA LUI MIHAIL

Mihail a murit și eu rătăcesc ca o umbră care și-a pierdut sufletul...

O, Mediterană ! Nu te mai iubesc. Trei ani de-a rîndul el ți-a cerșit un mic culcuș, scăldat în soare. I l-ai refuzat, tu care ești așa de generoasă cu păduchii și cu năpîrcile. El — ființa rară, a cărui prezență pe pămînt e dintre acelea care justifică și îndreaptă greșelile Creațiunii — n-a putut să-și găsească un sărman colțișor sub soarele tău, pentru ca să-și dezmorțească oasele înlemnite de boală.

Uf !... Viața nu-i altceva decît o escrocherie divină.

Ne-am despărțit pentru totdeauna, într-una din zilele lunii august 1909, la Brăila. Mergea încovoiat, sprijinindu-se pe un baston. Obrazul lui pămîntiu transpira mereu broboane de sudoare grasă. Tusea, expectorația abundentă, îi curmau răsuflarea. Totuși, ținea să-mi vorbească destul de des, dar nu putea s-o facă decît stînd jos.

Îl ascultam, îngrozit, nevoind să cred ochilor și urechilor mele. Mihail pleca... Mihail murea... Ce mă mai putea face să continui a dori viața ?

Cred că și disperarea asta e tot o minciună ! Îmi dau seama astăzi, cînd, după patru ani, continui totuși să trăiesc și să sper mereu că voi primi vești de la prietenul meu. Ori, el mi-a spus-o răspicat, la plecarea vaporului spre Odesa : „Să știi, dacă o să întîmpinăm furtuni, dacă va trebui să sufăr prea mult, am să m-arunc în mare —

și numai în cazul acesta tu n-ai să mai primești, niciodată, nimic de la mine. Altfel, am să-ți scriu de îndată ce sosesc la Odesa, apoi de prin toate orașele mai de seamă care sunt semănate în drumul meu pînă la Kazan".

Mi-a spus cuvintele astea în 1909. Acum suntem în 1913. Și eu aștept mereu acea primă scrisoare din Odesa. Deci, oasele celui mai mare dintre prietenii mei, se odihnesc în fundul Mării Negre !

Mi se mai întîmplă și acum, de mai multe ori pe zi, mergînd singur pe stradă, să mă întorc brusc și să privesc la stînga mea : în partea asta obișnuia să stea Mihail, întotdeauna. În partea asta l-am simțit, timp de șase ani. Chiar în vremea acelor scurte „vacanțe prietenești" — cum numeam noi bosumflările noastre sau despărțirile de-o lună sau două — sufletul lui era veșnic prezent la stînga mea. Atît de prezent, încît nu încetam de-a avea lungi convorbiri împreună.

Căci, niciodată, certurile noastre n-au putut să ne facă să uităm cît eram de legați unul de celălalt. Legați... Aici noțiunile *dragoste, prietenie* sunt neputincioase ca să lămurească legătura sufletelor noastre. Acesta era un fel al nostru de-a trăi. Putusem să ne încredințăm, de-a lungul anilor, că nimănui nu eram de folos și nimeni nu ne era, în măsura în care ne simțeam noi, unul celuilalt.

Constatam, în jurul nostru, că oamenii se iubesc și pot înceta de-a se mai iubi. Alții se despărțeau, uneori, tot iubindu-se ; cele mai adesea, din cauza unei neveste gîlcevitoare. Dar, într-un caz ca și în celălalt, nepăsarea, uitarea, chiar — după un timp oarecare — acopereau cu linţoliul lor ochii care se iubiseră altădată.

O ! deșertăciunea iubirii, tu nu ești nimic altceva decît deșertăciune ! Slavă Creatorului : inima mea a cunoscut inima lui Mihail, a cunoscut iubirea care strivește și înlătură totul, și triumfă pe deasupra întregii necurății, a noroiului din care suntem făcuți. Triumfă, vai, asudînd cu broboane de ulei sfînt, ca fața lui Mihail, în ziua despărțirii noastre !

Îmi dădeam seama de această biruință, mai ales în vremea încercărilor la care ne supuneau certurile noastre, urmate de cîte o despărțire. Acestea au fost epocile cînd

ne-am iubit mai mult; adică fără umbră, într-o înțelegere deplină. Sufletele noastre, însîngerate, se căutau atunci și se regăseau, cu ușurința cu care rîndunelele își regăsesc cuibul. Simțeam inima lui Mihail zvîcnind la stînga mea. El o simțea, pe-a mea, la dreapta lui. Nici un fel de răgaz între forțele nemuritoare!

Ce puteau, oare, să spună sufletele noastre, în aceste convorbiri tăcute? Nimicuri... Numai prostii!... Sunt astăzi un om care se apropie de treizeci de ani, am vagabondat, timp de șase ani, în lungul și-n latul Mediteranei, am citit mult, am văzut mult, am simțit mult și-mi dau perfect seama că, dacă e adevărat că știința lui Mihail mă subjuga totdeauna, că ideile și convingerile lui mi le însușeam adesea — nu era totuși latura asta a individualității lui, aceea care ar fi putut să îndreptățească dragostea mea unică, pentru el — după cum, la rîndu-i, mă iubea cu aceeași putere, dar nu pentru cine știe ce însușiri reale, puternice, nestrămutate.

Nu! Eram plini de contraziceri. La început, eu mai mult decît el. Apoi, cînd tuberculoza și frica de moarte i-au întunecat conștiința, — împingîndu-l să-și caute scăparea, cînd lîngă alcovul patroanei sale octogenare din Cairo, evreica multimilionară și catolică, ce era să-l converteascâ la catolicism, cînd lîngă călugărul de la Sfîntu-Munte și chiar în brațele hotelăresei de la Lacul Sărat, a trebuit să lupt mult cu mine însumi, ca să înlătur urîțenia care-i cotropea frumoasa figură și să-l păstrez, neatins, în sufletul meu.

În momentele acelea mi-aminteam de sluga „păduchioasă" care citea pe *Jack*, în original, în murdara plăcintărie a bunului Kir Nicola. Mă gîndeam la lungul său martiriu, de tînăr nobil, rătăcitor voluntar, supunîndu-se tuturor muncilor silnice pentru o bucată de pîine. Mai aruncam în talgerul balanței acel cult al Frumosului și al Binelui, pe care Mihail îl profesa, în ciuda odioasei sale mizerii trupești, acel cult care întărea propria-mi credință și mă salvă din ghearele disperării, într-o vreme a adolescenței mele, cînd — de la maică-mea pînă la ultima cumătră bețivană — toată mahalaua se unise împotriva mea, ca să mă declare nebun.

Am contopit atunci, la un loc, destinele noastre.

Iată totul. Sufletele noastre n-aveau să-și spună mare lucru. Îmi închipui că în eternitate armonia provine din tăcerea absolută. Cuvîntul pare să fie o pedeapsă, pe care Dumnezeu a aplicat-o singurului animal încrezut de pe pămînt.

Nu convorbirea era motorul care hrănea cu dragoste prietenia dintre mine și Mihail, ba chiar nici *prezența noastră materială*, ci numai faptul că ființam unul în sufletul celuilalt. O înțelegere desăvîrșită se crease, probabil, între noi, — cine știe în ce moment al vieții noastre comune. Poate chiar în clipa cînd ne-am încrucișat privirile pentru întîia oară. De-atunci, vorbirea ne-a rănit și îndepărtat adesea. Tăcerea, niciodată. Căci convorbirile noastre obișnuite nu difereau ca atmosferă de cele ale muritorilor, pentru că depuneam aceeași bunăvoință și doză de mîndrie. Nu eram, doar, niște sfinți. Și, mai ales, nu trebuie să se uite piatra de încercare a prieteniei noastre : Banul. Banul cîștigat și cheltuit în devălmășie. De cîte ori nu ne-a otrăvit sufletele ! Și unul și altul ne-am acuzat, pe nedrept, de egoism. Cuvinte grele ne-au scăpat.

Dar, oricare ar fi fost miezul neînțelegerii, niciodată n-a fost în stare ca să șteargă din conștiințele noastre acea întrepătrundere sufletească, pe care o simțeam fără pereche, în lungul șir al prieteniilor noastre făcute în ultimii zece ani.

Mereu la stînga mea, de aproape sau de departe... De departe, chiar și mai bine decît de aproape ! Timp de șase ani de-a rîndul.

Acum s-a isprăvit !

Este deci adevărat, că nimic din ce există pe lumea asta nu există în cealaltă ! Sufletul lui Mihail nu mai are nevoie de acela pe care hîrca mea îl ține zălog. Nu-l mai simt deloc, la stînga mea. Dimpotrivă, simt perfect ruptura totală, spulberarea oricărui acord. Sufletul său nu mă mai vrea. El trebuie să fi *devenit altceva*. S-o fi unit, pe de-ntregul, *cu totul*. Și acest *tot*, care nu-i al nimănui, trebuie să fie foarte deosebit de ceea ce este al meu și al tău.

Îmi dau seama bine de ceea ce spun. Sufletul meu însuși mă ajută să înțeleg. Acest suflet care nu mai este pentru mine, ceea ce era pe vremea cînd trăia Mihail. El însuși și-a schimbat felul de-a fi, din clipa cînd sufletul prietenului meu s-a dezrobit de apăsarea humei. Sufletul meu a cunoscut cu precizie data acestei liberări. M-a înștiințat, chiar. Întîi n-am voit să cred. Iar cînd am înțeles adevărul, după șase luni de așteptare deznădăjduită, sufletu-mi păru străin sau ca și cum ar fi fost bolnav. Sau adormit. Nu-l mai simții vibrînd pentru această viață puternică, ce se ținea veșnic la stînga mea.

Fu așa, din cauză că la stînga mea nu mai era decît o prăpastie întunecată.

Merg, acum, de-a lungul acestei hrube fioroase.

Și, ce fenomen ! Redeviu, încet-încet, ființa fără rost, de-acum nouă ani, așa cum eram înainte de a cunoaște pe Mihail, cînd nu mai știam ce să cred de mine însumi.

Totuși, dacă la stînga mea e neantul, la dreapta mea e lumea. După ce am cunoscut pe Mihail, lumea asta nu-mi mai părea atît de urîtă, de dușmănoasă. În orice caz, o primii așa cum era.

Astăzi, viața îmi pare mai străină ca niciodată. Un om o apropiase de mine. Același om, dispărînd, a îndepărtat-o. Nimic din tot ce am simțit și iubit în timpul vieții mele cu Mihail, nu mai simt și nu mai iubesc de cînd rătăcesc singur pe lume.

Sentimentul acesta n-are nimic vag în el. Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariție halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat, în viață. Nici Mihail. De patru ani de zile, cu cît îl caut mai aprig printre oameni, cu atît îmi dau seama că este inexistent. Trebuie să existe, deci, suflete de sărbătoare, pe care Dumnezeu le trimite printre oameni în zilele mari ale veșniciei lui.

Singură dragostea noastră e în stare să recunoască aceste suflete. Ea, singură, poate să le urmeze. Căci ele, fără să se asemene cu cineva, se confundă cu orice : chiar și cu vitele unui staul.

Dar vai ! Această dragoste — care ne ajută să descoperim sufletele de zile mari ale Veșniciei — nici ea nu

ne este acordată pentru trebuințele zilnice. La fiecare treaptă a înălțării corespunde o scară a mijloacelor.

Odată cu dispariția lui Mihail pieriră și mijloacele mele de a iubi un om, așa cum iubești un Dumnezeu. Și nu știu ce lipsește mai mult pe pămînt : acești Dumnezei ai vieții sau dragostea pe măsura lor ? Pentru mine, ambele veniră și se duseră pe aceleași căi tainice.

A fost doar o vizită. Care a durat nouă ani și-mi făcusem dintr-însa o obișnuință. Crezui că nu putea să fie altfel. Dar de unde ! Nu fusese decît marea mea zi de sărbătoare. A pierit ca o eclipsă ! Revenii la oamenii de toate zilele și la această dragoste de care ei se servesc ca să-și dezmorțească ciolanele.

Acum totul e călduț.

Sufletul meu face așa ca și cum n-ar fi fost vorba de nimic. Dormitează. Rămîne mut în fața întrebărilor mele. Pentru el, toate situațiile sunt acceptabile, deoarece pasul său e în ritm cu Veșnicia și pare să nu-și aducă aminte de nimic.

Dar eu, care merg cu pas obișnuit și care-mi amintesc de Mihail — eu sufăr. Veșnicia mea e ziua de care mă izbesc, cînd mă trezesc dimineața.

Pe vremea cînd Mihail era realitatea mea, trăiam în ritmul ei. Ea începu din ziua în care îl descoperii în plăcintăria lui Kir Nicola și sfîrși în ziua în care mă părăsi pe cheiul debarcaderului din Brăila. În tot acest răstimp aveam toate motivele să cred în măreția existenței.

Astăzi nu mai am nici unul. Mă regăsesc în mijlocul acelei lumi, dinaintea lui Mihail. Nu mai văd în jurul meu decît oamenii de totdeauna și de peste tot, care trăiesc pentru ca să mănînce și să se înmulțească. Nu-i urăsc, dar nici nu mă interesează. Nu sunt obișnuit să privesc viața ca o iesle și o crescătorie. Netăgăduit, știu că omenirea face tot ce poate ca să nu se mai tîrască pe burtă, dar mărturisesc că sforțările ei în direcția asta nu-mi produc decît milă. Nimic mare nu se face cu sforțări.

Înălțările către divinitate sunt imnuri de lumină. Nu miros a ulei.

Sunt, cum a dat Dumnezeu, fără să mi se cuvină nici laude și nici mustrări. Nu stă în puterea mea să fiu mare. Prin urmare, e și natural ca să nu-mi simt mediocritatea.

Iată legea vulgului.

Ea nu e și a mea. De ce am fost eu singurul care am identificat pe Mihail, de la prima aruncătură de ochi ? Ceva și mai mult : de ce am fost eu singurul care l-am cerut vieții și l-am căutat ? Căci nu te ostenești decît pentru lucruri de care nu te-ai îndoit niciodată, întocmai ca și inventatorii de geniu care, de fapt, nu descoperă nimic. Iar azi, cînd mi-am pierdut prietenul, de ce numai eu sunt singurul care sufăr atît de mult, că abia îmi mai recunosc propriul suflet ?

Ah ! ce trist este să te vezi iarăși scufundat în viața obișnuită, după ce, un timp, te-ai bucurat de cea excepțională !

Prietenia fiecăruia pentru fiecare sau a tuturora pentru toți. Prietenia, simțire secundară, care își așteaptă rîndul ca să fie introdusă...

Asta e totul de care pot să „dispun". N-am decît să aleg. Varietatea e mare și pentru toate gusturile, de la prietenia cu cuțitul la brîu, pînă la prietenia socialistă standard.

Toate știu să aștepte. Un defect de mare însemnătate. E, dealtfel, singurul cusur pe care li-l reproșez. Deoarece, atunci cînd e vorba de dragoste, nu înțeleg decît una singură : aceea care trece întîia în toate întrebările vieții.

De ce oare Dumnezeu o fi făcut în domeniul sentimentelor, ceea ce noi oamenii facem în domeniul hainelor de gata : o sută de costume, unul mai prost decît celălalt ?

Omul putea să trăiască și să moară la fel ca animalele, care nu sunt lipsite de noblețe în simplicitatea lor și mult mai puțin crude decît omul, căci ele nu știu să chinuiască. Să fie, oare, pentru noi un semn de superioritate sau mai curînd o meteahnă, această bogăție de sentimente — pe cît de felurită pe atît de fără nici un folos — și de care dispunem în viața noastră de fiece zi ?

Dar gîndurile Creatorului sunt de nepătruns. Eu și cu Mihail n-aveam decît să-i mulțumim pentru hatîrul ce ni l-a făcut, de-a ne fi înzestrat cu o putere de iubire care apropie pe om de divinitate. Iubirea n-are nimic pămîn-

tesc. Ea nu dă simțirilor noastre nici bucuria, nici suferința celorlalte sentimente sau pasiuni. Ea nu exaltează și nici nu biciuește, căci tărîmul ei este sufletul.

Dragostea este în întregime făcută din calm și egală continuitate.

Să povestesc acum sfîrșitul lui Mihail. El nu s-a mai întors în Egipt decît o singură dată : în iarna anului 1908—1909. Îl întovărășii, bineînțeles. Plecarăm mai tîrziu ca de obicei, din cauza împrejurărilor. Părăsind „Hotelul Bobescu", în septembrie, prietenul meu căzu bolnav de gripă și trebui să se îngrijească pînă la mijlocul lui octombrie. Apoi, tocmai cînd era restabilit și gata de plecare, se porni o vreme rea.

Toată toamna, pînă la Sf. Niculae, fu îngrozitoare. Așa că furăm siliți să stăm la căldurică, lîngă buna mea mamă, care se simțea fericită. Ziarele ne aduceau, de pe întinsul mărilor, cele mai rele știri ; furtuna bîntuia aproape fără încetare. Mihail crăpa de necaz.

— Atîtea zile frumoase pierdute ! spunea el, privind ploaia amestecată cu zăpadă, care biciuia geamurile.

N-avurăm încotro și ne resemnarăm. Mihail suferea prea mult de rău de mare, ca să ne aventurăm pe-o asemenea vreme. Citirăm cu nemiluita, jucarăm adesea cărți, ca s-o distrăm pe mama și petrecurăm un lanț de seri duioase, la gura sobei, depănînd probleme de înaltă literatură sau afundîndu-ne cu sufletele în acele lungi tăceri, care erau un fel de băi de lumină ale prieteniei noastre.

În sfîrșit, după șase decembrie, un ger uscat aduse timp frumos. Numaidecît o pornirăm la drum, spre marea părere de rău a bietei mele mame.

Sezonul, pe care-l petrecurăm în iarna aceea în Egipt, nu avu nimic neobișnuit și ar fi putut să treacă fără cel mai mic incident, dacă închipuirea mea aprinsă nu și-ar fi băgat coada, ca să mă facă să iau foc în fața unui nou miraj, cum numai prin partea locului se poate vedea. Am nesocotit iarăși, în împrejurarea aceea, înțelepciunea lui Mihail. Noroc că paguba nu fu prea mare. Iată ce pățirăm.

Eram, de data asta, destul de bogați ca să putem trăi toată iarna, fără să muncim. De la „Hotelul Bobescu",

Mihail ieșise cu o mie cinci sute de lei economii, iar eu cu o mie. Din această sumă mai aveam împreună două mii de lei, cînd, în ajunul Crăciunului, ne instalarăm într-o cameră frumoasă, dintr-o încîntătoare regiune a Nilului. După o săptămînă de viață cumpătată — cuprinzînd două mese îndestulate pe zi, luate într-un modest restaurant grecesc, mai adăugîndu-se, la fiecare trei zile, și cîte o strașnică plimbare cu tramvaiul spre Piramide sau spre Heliopolis, — experiența ne demonstră că cheltuielile noastre generale nu treceau de două sute de lei pe lună.

O liniște duioasă se întipări atunci pe fața lui Mihail. Gîndul că avea putința să trăiască astfel, luni întregi, la adăpostul oricăror griji bănești, îl umplea de speranțe. Prăpădit cum era, nu mai putea face nici un fel de muncă. Orice perspectivă de reîntoarcere silită la muncă, înainte de-a se fi refăcut pe de-a-ntregul, îi dădea cele mai negre gînduri. Îmi spunea :

— Doi ani de viață ca asta pe care o ducem azi, e tot ce aș cere Soartei. Nu m-aș mai clinti din Egipt. Iarna, la Cairo. Vara, la Alexandria. M-aș mulțumi chiar cu o singură masă pe zi. M-aș lipsi de orice distracție care m-ar costa mai mult de cinci franci pe săptămînă, socotind și cumpăratul cărților. Fiind singur, asta mi-ar reveni cam la vreo sută douăzeci de lei pe lună. Cine ar fi așa de milostiv, să mi-i dea, timp de doi ani ?

— Cine ar putea mai bine decît părinții tăi ?

— Iar o îndrugi cu părinții mei ! Ți-am spus de atîtea ori că nu vor mai avea vești despre mine, decît dacă ar trebui să mă întorc acasă, ca să-mi dau sufletul. Altfel, voi rămîne mort pentru ei, ca și pînă acum.

Mă simțeam așa de nenorocit că nu puteam să-i spun : „Iată ! nu te mișca din Egipt. Voi munci și-ți voi da cei o sută douăzeci de lei !“... Dar cum să-i dau, cînd știam că nu sunt în stare să mă chivernisesc nici pe mine însumi, așa cum trebuie ? !...

Mărturisii într-o zi această tristețe unei cunoștințe proaspete pe care o făcusem în mahalaua Musky, unde luam masa și petreceam o parte din zi. Era un român de-o vîrstă cu mine, dar îngîmfat și spilcuit, care risipea aproape trei sute de lei pe săptămînă cu masa, locuința, cafeneaua

și mai ales cu „Tirul de porumbei", unde ponta în fiecare zi, pe mîna „așilor" carabinei. Ne tîrî și pe noi de cîteva ori, căci era generos — o generozitate cam dezmățată — dar avea băiatul inimă bună, încasînd fără supărare toate zeflemelele provocate de purtarea lui ușuratică, ce-l făcea să toace în opt zile toți banii de pe o lună. Pentru ca apoi să fie silit să-și „tapeze" prietenii și chiar pe consulul nostru.

Tînărul se numea Teodor Moldoveanu, dar cafeneaua îi spunea Tudorică. Originar din județul Muscel, Moldoveanu spune că-i „băiat de familie". Se mai șoptea despre el, că o frumoasă moștenire avea în curînd să-i „cadă în plisc". Afirmațiile astea ar fi putut ușor să treacă drept „gogoși" în ochii maeștrilor minciunii — români sau altă nație — din strada Darb-el-Barabra, dar flăcăul poseda un document autentic, care făcea furori : era un permis pe căile ferate, clasa întîi, cu fotografie și mențiunea *„funcționar la Ministerul de Interne"*. În sfîrșit, putea fi văzut uneori plimbîndu-se în trăsură cu domnul Bîcleanu, consulul nostru, faimos prin asprimea cu care trata pe toate epavele naționale, care se duceau să-i ceară „ajutor și protecțiune", așa cum stă scris în pașaport. Ori, într-o zi, Moldoveanu trimise la consul un comisionar cu o scrisoare și omul se întoarse aducîndu-i într-un plic cinci lire sterline. „Minunea" se petrecu la cafenea. Toți pehlivanii, ba chiar și oamenii serioși, rămaseră cu gura căscată. Din ziua aceea, reputația de „băiat de familie" a lui Tudorică fu fapt împlinit.

Nu trecu mult și o altă faimă veni să se adauge celei dintîi : „Tudorică are neamuri la Ierusalim". Și trage-i băiete cu cererile și promisiunile de intervenție în favoarea tuturor dezertorilor și nesupușilor români, de care Egiptul e plin.

Această situație îngăduia lui Tudorică să „tapeze", cu succes, pe oricine, știut fiind de toată lumea că cel mai al dracului dintre consuli îi da bani, cu ușurință. Se spunea, chiar, că „băiatul de familie" datora deja sume destul de frumușele, la Cairo, unde se afla de două luni, într-un lung concediu „pentru cauze de boală". E adevărat că de cîte ori îi soseau bani din România, Moldoveanu își plătea

o parte din datorii și nu uita, mai ales, pe domnul Bîcleanu. Ceea ce însă nu-l împiedica, chiar de-a doua zi, împrumuturile să-și reia cursul și mai aprig — felul lui de-a trăi și cu deosebire „Tirul“ înfulecîndu-i, cît ai clipi, orice ban i-ar fi căzut în mînă.

Mihail urmărea pe Tudorică cu un ochi destul de neîncrezător, deși îl trata cu politețe. Moldoveanu era amorezat de distincția prietenului meu, îl plictisea cu lungi conversații în franțuzește — „o franțuzească pentru vacile savoyarde“ , spunea Mihail — și nu mai știa ce să facă pentru a-i fi pe plac. În „zilele cu franci“ ne tîra prin restaurante mari, la spectacole, ne plimba cu trăsura iar în toate după-amiezile ne chinuia cu odiosul său „Tir“, unde respingătorul masacru al bieților porumbei ne revolta mai mult decît toate pierderile de bani suferite de scrîntitul nostru.

— Eu cred că am face bine să ne despărțim de acest Tudorică, îmi zise într-o zi Mihail. În ceea ce mă privește, pe viitor, n-am să mai primesc nimic de la el, fiindcă, înainte de toate, e un nătărău !...

Era un nătărău, judecînd mai ales după cărțile pe care le citea : *Hainele negre, Castelana cu masca roșie, O crimă în Spania* etc. — toate în franțuzește. Înghițea mormane întregi din acest soi de literatură, tot timpul cît se afla în regim de „post“.

Nu fusei de părere să rupem legăturile, fiindcă, într-o zi, mărturisindu-i jalea mea cu privire la starea nenorocită a lui Mihail, Tudorică îmi răspunse, cu lacrimile în ochi :

— Cum ? Domnul Kazansky nu are unde să-și petreacă vara viitoare ? Dar e simplu ca bună ziua, veți veni amîndoi la mine, la Cîmpulung. Știți că la noi, în Muscel, e climatul binecuvîntat al tuberculoșilor. Veți fi ca la dumneavoastră acasă, atîta timp cît vă va face plăcere.

Mă zăpăcii de-a binelea .Speranța mă orbi. Mihail era scăpat !

Mihail fu și el mișcat :

— Da... Cîmpulungul este un minunat colțișor de Elveție românească și te asigur că n-aș face nici un fel de fasoane în fața unei oferte de găzduire gratuită, chiar dacă ea mi-ar veni din partea diavolului. Numai că... nu cred

o iotă din tot ce povestește și face să se povestească despre sine acest bezmetic de Tudorică...

— Dar i-au dat lacrimile, cînd a aflat halul în care ești !

— Eu nu spun că n-are inimă. Dar e un zănatec în toată legea și un prost fără margini. N-am nici o încredere în el. N-ai băgat de seamă că faimosul lui permis este expirat de mai bine de un an ? Cît despre postul său la Ministerul de Interne, ar putea foarte bine să nu fie decît un simplu agent de la „brigada treia", ca toți „studenții de meserie", de teapa lui.

— Mie nu-mi pasă de ce ar putea să fie în realitate, căci n-am de gînd să-mi fac dintr-însul un prieten. Un lucru e sigur : consulul nostru îi cunoaște familia. Altfel, nu i-ar fi acordat încrederea sa. Iar dacă Tudorică își ține făgăduiala ce ne-a făcut-o, sunt gata să mă bag argat la el pe timp de un an.

Mihail rămase la bănuielile lui. Eu mă agățai de speranțele mele. Și continuarăm să-l tratăm prietenește, fără să mai primim vreuna din invitațiile lui, la dreapta și la stînga.

Tudorică își repetă făgăduiala și față de Mihail, rugîndu-l să nu-i strice „fericirea de-a ajuta la vindecarea lui".

— Dealtfel, adăugă Moldoveanu, n-o să fiți singur la noi. Bunul nostru Corbeanu are să se afle și el acolo.

Bunul Corbeanu era un tînăr lucrător, strungar, din atelierele docurilor din Brăila și tovarăș al meu din copilărie. Tuberculos înaintat, își plimba, de cîteva luni, la Cairo, sfîșietoarea-i gravitate melancolică, naturală, mutismul lui trist și convingerea că nu se va mai vindeca. Din cea mai fragedă copilărie, două patimi se deșteptară în el : armonica și vînatul. Flăcău, deveni stăpîn pe amîndouă. Dar, una din ele, vînatul, avea să-l fericească într-o zi cu o pleurezie, care-l trînti în tuberculoză. Cu un an, în urmă, după șase luni de concediu plătit, statul, patronul său, îi făcu cunoscut că are nevoie de lucrători zdraveni și-l concedie. De-atunci, Corbeanu trăgea targa pe uscat, trăind din ce-i dădeau sărmanii lui părinți și din ce-i aducea măiastra sa armonică, de care era îndrăgostit și nedespărțit.

Tăcut, plăpînd ca o fată și blînd ca un miel, venea în fiecare seară să se așeze pe terasa lui Goldenberg, în Darb-el-Barabra. Și acolo, cu privirea pierdută spre bungetul de sălcii din bălțile lui iubite, Ionică dădea drumul degetelor sale deșirate să alerge grațios pe nenumăratele clape ale armonicei, căreia îi smulgea cu îndemînare o nesfîrșită varietate de melodii. Corbeanu cînta întotdeauna pentru propria-i plăcere și nu ieșea din gravitatea-i bolnăvicioasă nici în fața aplauzelor celor mai înfocate ale ascultătorilor, cuceriți de arta lui. Banul pe care i-l dăruia vreun ins mai generos, îl primea tot mutește, cu o binevoitoare moțăire din cap. Nu lua parte niciodată la vreo discuție mai îndelungată.

— De ce să vorbesc ? mă lămurea el odată. Mai întotdeauna oamenii sporovăiesc, ca să nu le stea gura. Prostii. Și cînd li se întîmplă să aibă cîte o discuție mai interesantă — cam ca acelea care au loc, uneori, între tine și Mihail — atunci îmi place să ascult, fără să mă amestec. Căci nu totdeauna pricep despre ce e vorba. Tu știi că în viața mea n-am făcut decît trei lucruri, dar le-am făcut așa cum trebuie : strungăria, vînatul și armonica.

Un zîmbet dureros îi alunecă pe buze. Adăugă :

— Acum mai fac o a patra treabă, tot atît de bine : crăp, încetul cu încetul.

Mihail iubea și stima pe Corbeanu, așa cum rareori o făceau oamenii. Auzind că și el era poftit de Tudorică la Cîmpulung, prietenul meu îl întrebă într-o zi :

— Ia spune-mi, Corbene, dumneata crezi în seriozitatea acestei invitații ?

— Sunt nevoit să cred, răspunse el repede. Tudorică îmi datorează pînă acum zece lire sterline.

— Cum ? Zece lire ? Dumneata care trăiești cu pîine și sardele ? Cum ai putut să-i încredințezi o sumă așa de mare ?

— Uite-așa, cu țîrîita.

— Oo... pungașul ! strigă Mihail revoltat.

— Nu cred să fie un pungaș.

— De ce nu ? ! Fiindcă a intrat pe sub pielea consului vostru ? Ce mare scofală ! ?

— Nu de asta ! Ci fiindcă a intrat pe sub pielea cuiva de pe aici, care e un șmecher în stare să bage în buzunar o sută de consuli. E Nicolau, bărbierul craiovean, care are prăvălie pe Musky, de-aproape cincizeci de ani. Ei bine, Nicolau avea nu știu ce afaceri de descurcat în România și Tudorică a reușit să-i obție o hîrtie oficială din București, care a lăsat pe bărbier cu gura căscată. Acum, duce-ți-vă să vedeți cum îl ferchezuiește Nicolau pe Tudorică, în toate diminețile. Nici pentru un maharadjah nu s-ar osteni cu atîa îndemînare, căci bărbierul e bogat și zgîrcit. Își permite să scuipe peste consuli și peste toată lumea. Cu toate astea, i-a împrumutat lui Tudorică cincizeci de lire. Iată ce mi-a dat încredere mai mult decît domnul Bîcleanu. Pînă astăzi, nimeni n-a reușit să-l tragă pe sfoară pe Nicolau.

— Ei, bine ! zise Mihail, cu Tudorică o să i se-nfunde ! O să vă tragă chiulul la toți.

Și chiar așa s-a întîmplat. A păcălit pe toată lumea... chiar și pe noi ! Căci, într-o zi, Tudorică veni foarte înfierbîntat să mă roage ca să-l împrumut cu cinci lire, și eu atîta am stăruit, încît Mihail i le dădu, spunîndu-mi numaidecît :

— Aceste cinci lire, pe care le-ai văzut ducîndu-se, înseamnă pentru noi, cinci săptămîni mai puțin de viață tihnită. Acum, nătărăii suntem noi, nu Tudorică !

— Dar am să-i cer, cu insistență, ca să ni le înapoieze din primul mandat poștal ce-i va sosi din România.

— Ehei, băiete, tu să fii sănătos, că Tudorică de mult nu mai primește nici un ban din țară și trăiește împrumutîndu-se pe unde poate, cu cîte cinci lire, ca să dea înapoi trei lire, celor care îi pun sula în coaste. Dar tu n-ai ochi ca să descoperi pișicherlîcul oamenilor...

— Nici Nicolau n-are ?

— Nicolau a fost orbit de un „document oficial" și, cum este un neștiutor de carte, n-a văzut în hîrtia aia ceea ce cred că am văzut eu...

— Ce anume ?

— Că e un fals !

— Ah ! Mihaile ! Uneori ești nesuferit ! Ei bine ! bărbierul a arătat documentul secretarului nostru de legație, care l-a găsit bun.

— Ceea ce n-a împiedicat apoi pe Nicolau să trimeată actul în țară, ca să aibă întărirea. Și această întărire poate s-o aștepte mult și bine.

— De unde știi tu ?

— Din zăpăceala care a cuprins pe Tudorică. De cînd bărbierul, cuprins de bănuieli, nu mai pierde ceasuri întregi migălindu-i cărarea, ca mai înainte, flăcăul a mirosit primejdia. Și dacă judecata nu mă înșeală, urmarea firească ar fi dispariția neîntîrziată a șmecherului.

Mi se pare, chiar, că cele cinci lire ale noastre i-au servit lui Moldoveanu ca bani de drum, căci nu-l mai revăzurăm nici a doua zi și niciodată. Ne întîlnirăm, în schimb, cu Nicolau, chiar în seara dispariției „băiatului de familie". Venea la Goldenberg, ca să ne spună că, în calitatea sa de gazdă a fugarului, deținea bagajul acestuia și că nu se află în valiza lui nimic de valoare, afară de un rînd de haine negre.

— Ți-l dau, Corbene, ție, zise el strungarului. Tu ești cel mai nenorocit dintre toți cei cărora le-a tras chiulul. Dacă pușlamaua nu vine acasă în noaptea asta, poți să treci mîine pe la prăvălie, ca să iei costumul.

Corbeanu privi pe bărbier, cu tristețea-i obișnuită :

— M-aș mulțumi și cu hainele după mine, pentru ca să fiu dus la groapă. Mai de trebuință mi-ar fi fost cele zece lire sterline, duse pe apa sîmbetei.

O ! Mihail ! Toată viața am să te plîng !...

Iarna asta, ultima pe care am petrecut-o împreună în Egipt, îmi va rămîne pe veci săpată în suflet, pentru înțelepciunea, blîndețea cu care m-a înconjurat cel mai bun dintre prieteni și care totdeauna a avut mai multă dreptate decît mine. Nu mă mai ceartă ca altădată. Deloc. Mihail trebuie să fi simțit — cu toată dragostea ce-i purtam — marea sa singurătate, părăsirea pe care o simte, cum spune romanul, cel care „a intrat în anul morții".

Nu că nu i-ar mai fi plăcut tovărășia mea sau c-ar fi încetat, o clipă, de a-mi purta interesul de totdeauna, dar citeam în ochii lui cum se anunța, cu încetul, marea retragere din viață. Presentimentul plecării către o regiune, pe care gîndirea omului superior o răscolește, se trudește s-o pătrundă și izbutește să și-o facă apropiată. Ei bine,

în privința asta, Mihail păstra pentru sine, cu gelozie, totalitatea vedeniilor care-l munceau. N-am săvîrșit niciodată păcatul de a-l descoase asupra acestor intimități sufletești, și vedeam bine că pentru rezerva asta îmi era nespus de recunoscător. Dar cît sufeream ! Cît îmi erau de nesuferite toate clipele acelea în care-l simțeam contemplînd singur peisagiile astrale, a căror răceală căuta s-o umanizeze.

Moartea laică este cel mai dureros chin moral și pedeapsa ființei superioare. Din moment ce Dumnezeu a făcut pe om conștient de existența lui trecătoare, chinuindu-l în același timp cu spaima morții sale, credința într-o viață viitoare, veșnică, devine pentru el o necesitate mai mult decît religioasă, — *umană*.

Nu e omenesc să dezarmezi sărmana făptură omenească, tocmai în clipa cea mai crudă a vieții sale ! La ce bun ? Cui servește așa ceva ? Și ce scăpare poate aduce ?

Ah ! această îngîmfare de-a voi, cu orice preț, să te eliberezi de orice. Nu te poți lipsi, mai ales, de păcatul de-a fi decretat, sus și tare, că totul se sfîrșește aci pe pămînt. Nu acolo trebuia să ajungă spiritul nostru, științific. Și să nu vie nimeni să-mi vorbească de sfîrșitul semeț al celor care sfidează moartea : acestea sunt sufletele uscate ! Siguranța neclintită, în materie de viață și de moarte, este proprie becisnicului cultivat. Am trecut și eu pe acolo, la o anumită epocă a vieții mele și mi-e rușine s-o spun, căci dacă nu sunt un om cultivat, nici nătărău nu sunt.

Mihail, care era și mai puțin decît oricare altul și ar fi putut să fie mîndru de știința lui, a întruchipat în ochii mei un frumos exemplu de modestie, prin atitudinea sa duios-împăciuitoare în fața misterului existenței. Și în anul acela, al morții sale, întrebările mute pe care le punea marelui Necunoscut, constituiră cea mai vitejească dezbatere morală la care mi-a fost dat să asist, pînă azi.

Nici un răspuns nu-l mulțumea, le primea, însă, pe toate, unul după altul, cu o calmă resemnare. Bineînțeles, ideea „păcatului“ nu exista în conștiința sa, iar de biserică era încă și mai îndepărtat. Totuși, într-o seară, covîrșit de descurajare, Mihail ieși din lunga lui tăcere și vorbi, așa, din senin :

— ...Oricum, cred că rugăciunea n-ar fi trebuit să fie înjosită odată cu biserica și nimicurile ei. Ar fi trebuit s-o păstrăm. Ea nu e o pradă a inteligenței noastre. Ci un sentiment înnăscut, un instinct de apărare. Oamenii au făcut rău că au înhămat rugăciunea la carul bisericii, silind-o să sufere soarta acesteia. Nu-i vina ei, dacă biserica s-a dovedit, pînă la urmă, a nu avea nimic dumnezeiesc. Rugăciunea e numai dumnezeire. De acolo vine superioritatea și mîntuirea celui care se roagă sincer, asupra celui care, în chip tot așa de sincer, nu mai poate să se roage. Ca mine. E trist, dar n-am ce face...

Nu suflai o vorbă... Și din nou tăcerea nesfîrșită troieni întunericul odăii noastre...

. . . .

Astea se petreceau la Brăila, în ajunul plecării lui Mihail spre Odesa.

A doua zi, la prînz, îl însoții la debarcaderul „Companiei ruse de navigație". Eram mai trist decît el, dar, desigur, numai în aparență.

Cum sosisem cu o oră mai de vreme, Mihail mă conduse spre un loc singuratic din port și se așeză pe o stivă de scînduri. Știa că această despărțire avea să fie grozavă și voi s-o pună la adăpostul oricărei priviri nepoftite.

Ca să-mi dea puteri, îmi vorbi îndelung de odihna completă care îl aștepta „pe fînul cosit de pe malurile Volgii", dar eu de mult nu mai auzeam decît răsuflarea lui gîfîindă, horcăindă, care mă apăsa așa de tare, încît mă simțeam rău.

Deodată, sirena vaporului începu să sfîșie aerul. Ne aruncarăm unul în brațele celuilalt și voii să-l sărut pe gură... Dar el întoarse repede capul într-o parte :

— Nu pe gură !... Nu pe gură !... E foarte primejdios pentru tine !

— Ba da ! pe gură !...

Și îi băui sufletul !...